MEKTEPKE ShEKEMGI JASTAǴÍ BALALARDÍŃ MUZÍKALÍQ-PSIXOLOGIYALÍQ RAWAJLANÍW ÓZGESHELIKLERI

Ulıkpanova Aynur Kadirjaqsıevna – *assistent oqıtıwshı*
aynurulikpanova@gmail.com
Omarova Anar – *oqıtıwshı*
anaromarova@gmail.com
Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

ОСОБЕННОСТИ МУЗЫКАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Улыкпанова Айнур Кадиржаксыевна – *ассистент-преподаватель*
Омарова Анар – *преподаватель*
Нукусского государственного педагогического института имени Ажинияз

FEATURES OF THE MUSICAL AND PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Ulıkpanova Aynur Kadirzhaksievna – *Assistant Lecturer*
Omarova Anar – *Lecturer*
Ajiniyaz Nukus State Pedagogical Institute

Tayanısh sózler: mektepke shekemgi bilimlendiriw, psixologiyalıq ózgeshelikler, muzıka rawajlanıwı, fonematikalıq esitiw, muzıkalıq-ritmik háreketler, vokal kónlikpeleri, muzıka tıńlaw, improvizatsiya, muzıka sabaqlarınıń dawamlılıǵı, estetikalıq tárbiya.

Rezyume. Bul maqalada balalardıń jas ózgesheliklerine baylanıslı psixofiziologiyalıq rawajlanıw basqıshları, balalar baqshasında muzıka sabaqların durıs shólkemlestiriw, sonday-aq mektepke shekemgi jastaǵı balalarǵa (3–7 jas) olardıń jas ózgesheliklerin esapqa alǵan halda muzıkalıq tárbiya beriw máseleleri ilimiy hám sistemalı túrde úyrenilgen.

Ключевые слова: дошкольное образование, психологические особенности, музыкальное развитие, фонематический слух, музыкально-ритмические движения, вокальные навыки, прослушивание музыки, импровизация, продолжительность уроков музыки, эстетическое воспитание.

Резюме. В данной статье научно и систематически рассмотрены этапы психофизиологического развития, связанные с возрастными особенностями детей и правильной организацией уроков музыки в детском саду, а также музыкальное воспитание дошкольников (3-7 лет) в зависимости от их возрастных особенностей.

Keywords: preschool education, psychological characteristics, musical development, phonemic hearing, musical-rhythmic movements, vocal skills, listening to music, improvisation, duration of music lessons, aesthetic education.

Summary. This article scientifically and systematically examines the stages of psycho-physiological development related to children's age characteristics and the correct organization of music lessons in kindergarten, as well as the musical education of preschoolers (3-7 years old) depending on their age characteristics.

KIRISIW. Muzıka tárbiyası-mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balanıń kámil insan bolıp qáliplesiwi, balanıń dúnayqarası hám dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwdagı tiykarǵı pedagogikalıq processlerdiń biri esaplanadı. Bala muzıkanı dıqqat penen tıńlaǵanda, namanıń qayǵılı, muńlı yamasa kewilli, quwanıshlı ekenligin ishki sezimi, kewli menen sezedi. Bul balalarda emocional empatiyanı (sezimtallıqtı) rawajlandıradı. Dáslepki jas dáwirinen (3 jas) baslap mektepke tayarlıq basqıshına (7 jas) deyingi aralıqta balanıń psixo-fiziologiyalıq, kognitiv hám sensor-motorikalıq rawajlanıw ózgesheliklerin inabatqa alıw, muzıkalıq tálim dástúrin durıs jolǵa qoyıwdı talap etedi. Usı maqalada 3-7 jas aralıǵındaǵı balalardıń muzıkalıq-psixologiyalıq rawajlanıw basqıshları, hár bir jas toparına tán bolǵan wazıypalar, dástúrler,muzıkalıq repertuarlar, muzıka sabaqlarınıń reje tiykarındaǵı dúzilisi hám waqıt shegaraları (15 minuttan 35 minutqa shekem) ilimiy-metodikalıq jaqtan izbe-iz berilgen. Maqalanıń tiykarǵı maqseti-balalardıń muzıkalıq qábileti, sezimtallıǵı, esitiwi, vokal-atqarıwshılıq, saz ásbaplarda shertiw kónlikpeleri hám ritmik-háreketleriniń izbe-iz úyretip barıwdıń

pedagogikalıq mexanizmlerin ashıp beriw bolıp tabıladı.

USÍLLAR. Bul ilimiy maqala temasına tereń maǵlıwmat beriwshi, mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń muzıkalıq, psixologiyalıq hám fiziologiyalıq rawajlanıwı boyınsha ilimiy-pedagogikalıq ádebiyatlar, konseptual túsinikler talıqlanǵan, muzıka tárbiyası tek arnawlı iskerlikler (qosıq aytıw, balalar saz ásbabında shertiw) sıpatında emes, al balanıń mental, emocional, kommunikativ hám fizikalıq (mayda motorika) rawajlanıwı menen baylanısı, sonıń menen birge hár bir topar ushın muzıkanı emocional qabıllaw, sensor-motorika, diktsiya hám dıqqat ózgerisleri izbe-iz ashıp berilgen. Hár bir jas toparı ushın muzıka sabaǵınıń dawamlılıǵı hám sabaq strukturası (muzıka tıńlaw, vokal, ritmika, balalar muzıka saz ásbapları, muzıkalı-didaktik oyınlar) minutlar kesiminde belgilenip, ámelde mısallar menen berilgen.

NÁTIYJELER HÁM TALQILAW

Muzıka tárbiyası bala tárbiyasında tiykarǵı orın iyeleydi, sonıń ushında, mektepke shekemgi bilimlendiriw mekemeleri hám ulıwma bilim beriw mekteplerinde ámelge asırıladı. Bul balalarda dóretiwshilik qábiletin qáliplestiriw, rawajlandırıw maqsetinde, olardı muzıka mádeniyatı boyınsha túsinikke iye bolıw hám muzıka tájiriybelerin, kónlikpelerin rawajlandırıwǵa qaratılǵan arnawlı shólkemlestirilgen pedagogikalıq process bolıp tabıladı. Sonıń ushında muzıka tárbiyasınıń tiykarǵı wazıypalarına iye: balaǵa muzıkanı tıńlaw, súyiw hám túsiniwdi úyretiw, balada muzıkanı esitiw, yaǵnıy esitiw arqalı muzıkanıń tempin, xarakterin ajrata alıw, janrın túsiniwge hám muzıkaǵa háwesin rawajlandırıw, oǵan eń ápiwayı atqarıw sheberliklerin, balalar saz ásbaplarında sherte alıw, qosıq aytıw, muzıkalı ritmik háreketlerdi úyretiw arqalı ámelge asırıladı.

Baqsha hasındaǵı balalardıń dóretiwshilik qábiliyetlerin rawajlandırıw, balanıń barlıq individual ózgesheliklerin, jas ózgesheliklerin esapqa alǵan halda shólkemlestirilgen process bolıp, onıń maqseti balanı óz betinshe seslerdi ayırıw, tıńlaw, muzıkalıq saz ásbaplardı tıńlaw arqalı ajırata biliw, siyaqlı baǵdarlawdan ibarat. Muzıkalıq tárbiya hám dóretiwshilik qábiletlerdi rawajlandırıwdıń ilimiy tiykarları balanıń dáslepki jas dáwirinen, yaǵnıy baqsha jasınan baslanadı.

2-3 jaslı balalardıń muzıkalıq rawajlanıwı

Bala ómiriniń 2-3 jas dáwirinde, ádewir jeke tárizde is-háreketlerdi úyrenedi. Jası úlkenlerden, muzıka basshısı hám tárbiyashıdan kórgen hár túrli is-háreketlerdi islewge tırısadı, ózliginshe háreketler islep baslaydı, úlkenler menen balanıń qarım-qatnası soraw-juwap tárizinde alıp barılıp, sorawlardıń artıp barıwı baqlanadı, ıqtıyarlı hárekettiń baslanǵısh forması, oyın, kórgizbeli háreketleri hám oylawı ayqın seziledi. Úsh jasta balalarǵa esitiw hám kóriw arqalı mólsherlew, shamalaw, bir qatar wazıypalardı orınlawı háreketlerinen belgili, bir neshe buyımlardıń ishinen forması, reńi hám úlkenligine qarap tańlay aladı, ózgesheligin sezedi, biledi; namalardı parıqlay aladı, yaǵnıy tez, jay templerdi, kewilli nama menen muńlı namanı hám qosıq ayta aladı. Esitiw qábilieti, eń dáslep fonematikalıq esitiwi rawajlanadı. Bul jasta balalar óz ana tilindegi barlıq seslerdi qabıl etedi, ayta aladı, biraq nadurıs aytadı, háriplerdi nadurıs aytadı. 2-3 jastaǵı balalarda muzıkanı emocional qabıl etiw qábiletin rawajlandırıwda tómende berilgen, kórsetilgen wazıypalar arqalı ámelge asırılıwı múmkin:

- Balada muzıkaǵa degen qızıǵıwshılıqtı rawajlandırıw, milliy hám klassikalıq muzıkanı tıńlaw, birgelikte qosıq aytıw (xor bolıp), ápiwayı ritmikalıq háreketlerdi orınlawǵa baǵdarlaw;
- Shox, kewilli hám muńlı, tınısh namalardı, hár qıylı keypiyattaǵı muzıka shıǵarmaların dıqqat penen tıńlaw, qosıq yamasa nama ne yamasa kim haqqında atqarılıp atırǵanın túsiniw, háreketlerde kórsete alıw hám mazmunına óz sezimlerin bildiriw kónlikpesin qáliplestiriw;
- Muzıkalıq hám muzıkalıq bolmaǵan seslerdiń bálentligine qarap parıqlay alıw kónlikpesin rawajlandırıw (qońıraw, fortepiano, metallofonniń bálent hám pás dawısı, shawqımlı samal, shappat, gúldirmama, quslar sesleri, poezd taqırlısı h.t.b);
- Balada muzıkalıq kórkem dóretiwshiligin rawajlandırıw;
- nama hám qosıqqa qosılıp atqarıwda balalardıń birgelikte aytıp, bir-birin tıńlawın, namaǵa degen sezimin oyatıw.
- úyretilip atırǵan qosıqtaǵı sózlerdi birgelikte (tárbiyashı menen) aytıw kónlikpesin qáliplestiriw.
- balanı jeke qosıq aytıwǵa úyretiw.
- háreketler, ritmik-háreketler arqalı muzıkanıń emocionallıǵın hám obrazlardı ritmdi, seze biliwin rawajlandırıw. Balaǵa úlkenler, yaǵnıy tárbiyashı hám muzıka basshısı tárepinen kórsetilgen háreketlerdi este saqlap qalıw hám tákirarlaw qábiletin qáliplestiriwdi dawam ettiriw (shappatlaw, ayaq penen topıldatıw, aylanıw, ritm qaǵıw, balalar muzıka ásbaplarında shertiw hám t.b.);
- Balada muzıkalıq háreketlerdi muzıka menen baslaw hám juwmaqlaw kónlikpesin qáliplestiriw; obrazlardı súwretlew (quslar ushıp atır, qoyan sekirip atır, ulken ayıw kiyatır, quslar sayrap atır).

- Balalar menen aylana boylap aylanıw, tarqalıp oyın háreketlerin islew hám muzıka yamasa qosıqtıń mazmunı ózgeriwine qarap ritmik háreketlerdi almastıra alıw kónlikpesin jetilistiriw, úlken áhmiyetke iye.

3-4 jaslı balalardıń muzıkalıq rawajlanıwı

Bala 3-4 jasta muzıka tájiriybesin iyelew ushın, sesler menen aktiv tájiriybe etip kóriwi lazım, sınap kóriwi ushın sháráyat jaratılıwı kerek. Muzıka seslerin seziw hám muzıkanı yamasa qosıqtı esitkende háreketler islew, yaǵnıy muzıkanı tıńlaǵanda, ápiwayı muzıka shertilip atırǵanda, qosıq aytılǵanda, ápiwayı oyın hám ritmik háreketlerdi orınlaǵanda, balaǵa muzıka janrında, onıń xarakterin sezip, ajrata alıwǵa imkaniyat beredi. Bul jastaǵı balalardıń muzıkalıq tárbiyasınıń mazmunı, olardı hár túrli muzıkalıq iskerliklerge tartıw, muzıkaǵa degen qızıǵıwshılıǵın oyatıw, ápiwayı muzıkalıq qábilet hám ayırım atqarıwshılıq kónlikpelerin, yaǵnıy qosıq aytıw, ritmik-háreketler islew, balalar muzıkalıq saz ásbaplarda sherte alıw kónlikpelerin rawajlandırıw esaplanadı. Bul dáwirde muzıkanı seziw, muzıka shıǵarmasına óz emociyasın, qızıǵıwshılıǵın bildiriw qáliplesedi. Áste-aqırın bala muzıka shıǵarmasın tıńlap túsinp baslaydı, onıń tásirli bólimlerin, tonlıǵın ajırata baslaydı hám sońınan shıǵarma bólimlerin talıqlap baslaydı.

Bala 3-4 jasqa shekemgi dáwirde, atqarıwshılıq sheberligi tek ǵana endi qáliplese baslaydı. Bul dáwirde balanıń dawıs apparatı hám bulshıq etleri jeterlishe qáliplespegen, dawıs shıǵarıw organları tolıq jetilispegen boladı. Balanıń dawısı kúshsiz, dem alıw apparatı ázzi boladı. Sonıń ushın repertuar tańlaǵanda balanıń jas ózgesheligine itibar bergen halda shıǵarma tańlaw lazım, qosıq teksti hám muzıkanıń jeńilligi, kewilliligi menen ajıralıp turıwı kerek. Balalardıń dıqqatı eriksizligin esapqa alǵan halda bilimlendiriw procesi, muzıka sabaqları, balalardıń qızıǵıwshılıǵı hám sezimlerine tásir etiwi kerek. Muzıkalıq proceslerde oyın usıllarınan paydalanılǵanda hám oqıw materiallar mazmunı túsinikli bolǵanda balalar óz sezimlerin, qızıǵıwshılıǵın kórsetedi. Olardı muzıka álemine tartıwda qızıqlı shınıǵıwlar, muzıkalıq didaktik oyınlar, qısqa ayaq oyınlardan paydalanıw usınıs etiledi. Bul dáwirde muzıka shınıǵıwlarında balalar muzıka ásbaplarında shertiwge ayrıqsha áhmiyet berip qalmastan, dóretiwshilik qábiletine qaray balalar ózleri ushın jańa muzıka seslerin jaratadı, túrli muzıka ásbaplarınıń seslerin parıqlay aladı. 3-4 jastaǵı balalarǵa muzıkanı emocional qabıl etiw qábiletin rawajlandırıwda tómende berilgen wazıypalar hám shınıǵıwdıń izbe-izligi arqalı ámelge asırıladı:

-balalarda diqqat penen tıńlaw hám óz emociyasın bildiriwdi tárbiyalaw;

-balalardıń muzıkalı hám muzıkalı emes sesler menen, muzıka sesi sıpatların: bálentligi, dawamlılıǵı, temp, tembrin úyreniw ushın tájiriybeler ótkere alıwı ushın sháráyat jaratıp beriw;

-balalarda esitiw qábilietin aktivlestiriw;

-muzıkalıq aktiv háreket iskerlik túrlerin muzıkalıq ritmikalıq háreketler hám shawqımlı sesli muzıka ásbaplarında shertiw arqalı rawajlandırıw;

-muzıka ásbaplarında shertiwdi úyretiw usıllarında háreketler koordinaciyası hám mayda motorikanı rawajlandırıw.

- úlkenlerge qosılıp aylana boylap júriw procesinde balalarda vokal hám qosıq aytıw kónlikpelerin qáliplestiriw;

- balalardıń ápiwayı muzıkalıq kórkem, muzıkalıq obrazları hám ayaq oyınlardı, háreketlerdi hám improvizatsiyalaw kónlikpesin rawajlandırıw, qollap quwatlaw;

- muzıkalıq shınıǵıwlarda jámáátlik hám jeke tártiptegi bilimlendiriw metodlarınan, muzıkalı didaktik oyınlardan paydalanıladı, hár bir balanıń imkaniyatı hám qábiliyetlerin, ózgesheliklerin esapqa alǵan halda jeke hám jámáátlik kózqarastan ámelge asırıladı.

Kishi topar ushın hárbir muzıka sabaǵınıń dawamlıǵı 15-20 minuttan ibarat yaǵnıy:

- Muzıka tıńlaw 2 minut;
- Qosıq aytıw. Dawıs ushın shınıǵıwlar 4 minut;
- Muzıkalı-ritmik háreketler – 5 minut
- Balalar muzıka ásbapları menen tanıstırıw hám olarǵa qosılıp birge shertiw, ritm qaǵıw, 5 minuttı quraydı;
- Muzıkalı didaktik oyınlar 4 minut;

4-5 jaslı balalardıń muzıkalıq rawajlanıwı.

Orta toparda bala iyelegen muzıka tájiriybesi hám jeke atqarıw sheberligi sebepli ayaq oyın, qosıq aytıw, balalar muzıka ásbaplarında shertiw barısında aktiv qatnasıwshıǵa aylanadı. Muzıka sesiniń ózgesheliklerin seziw arqalı ańlaw hám muzıka shıǵarmalarınıń ritmikalıq tiykarın túsiniw, balaǵa muzıka obrazlarınıń, muzıka xarakterin seziw, onı atqarıwshı qurallardan durıs paydalanıw imkaniyatın beredi. Balada muzıka xarakteri hám keypiyatın túsiniw onı óz betinshe, jeke aytıwǵa

háreket etiwge baǵdarlaydı. Muzıkalıq shıǵarmalardı tıńlaǵanda obrazlıq pikirlew rawajlana baslaydı. Bala jeke berilgen tema boyınsha qısqa ertek hám gúrrińler oylap taba aladı. Dıqqat-itibar keńeyip, dóretiwshilik qábileti rawajlanıp baradı. Bala bolıp atırǵan processte 20 minut dawamında shuǵıllanıwı múmkin. Ol yadında bir neshe quramalı bolmaǵan proceslerdi saqlap qalıw qábiletine iye.

Bul dáwirdegi balalar jeterli dárejede muzıkalıq tájiriybege iye bolǵanlıǵı sebepli hár qıylı muzıkalıq xızmetler: muzıka tıńlaw, qosıq aytıw, muzıkalıq-ritmik háreketler, muzıkalıq didaktik oyın hám balalar muzıkalıq ásbaplarda shertiw, kónlikpeleri arqalı, dóretiwshilikke tez kirisip ketedi, háreket etedi. Muzıkalıq shınıǵıwlar tiykarǵı bilim beriw forması esaplanadı. Bul dawirde balalarǵa beriletuǵin tapsırmalar biraz quramalasadı. Olar endi dıqqattı qaratıwdı hám sanalı túrde háreketlerdi orınlawdı talap etse de, qızıqlı hám oyın xarakteri saqlanıp qaladı. Muzıka sabaǵındaǵı shınıǵıwlar háptesine 2 márte 20 minuttan dawam etedi. Olar baǵdarlamada kórsetilgen dástúr boyınsha alıp barıladı. Bul jasta balada birinshi estetikalıq sezimler júzege keledi, yaǵnıy muzıkanı tıńlaydı, sezedi, túsinedi, xarakterine qarap ajrata aladı, qosıqtı atqarǵanda, aytqanda, ayaq oyında balanıń atqarıp atırǵan háreketlerinde óz kórinisin tabadı. Sonıń ushın balalardı dıqqat penen muzıkanı tıńlaw, onı eslep qalıw hám oǵan óz sezimlerin, emociyasın bildiriw, háreketlerdi muzıka hám muzıkalıq ritmikalıq háreketler menen baylanıstırıw kónlikpelerin rawajlandırıw áhmiyetli wazıypalardıń biri bolıp tabıladı. Balalardıń muzıkalıq tárbiyası tikkeley bilim beriw barısında hám kúndelikli turmısta ámelge asırıladı.

4-5 jastaǵı balalarǵa muzıkanı qabıllaw qábiletin rawajlandırıw tómende berilgen wazıypalar hám shınıǵıwlardıń izbe-izligi arqalı ámelge asırıladı:

- balalarda tıńlaw mádeniyatın tárbiyalaw, muzıkalıq teoriyalıq qaǵıydalardı ápiwayı usılda túsindiriw hám interpretaciyalaw [1] kónlikpesin qáliplestiriw;

- muzıkalıq shıǵarmalar járdeminde kewilli hám muńlı xarakterdegi shıǵarmalar haqqında maǵlıwmat beriw hám sóylesiw kónlikpesin rawajlandırıw.

- balada muzıkalıq (tıńlaw) qábiletin, ırǵaqtı, garmoniyanı rawajlandırıw; balalardıń elementar muzıkalıq sawatlılıǵın asırıwǵa járdem beriw;

- balada esitiw hám dawıs koordinaciyasın [2] rawajlandırıw, qosıq aytıw kónlikpesin qáliplestiriwdi dawam ettiriw;

- Balaǵa balalar muzıka ásbaplarında shertiw usılların úyreniwine járdem beriw (ritm qaǵıw);

- balalarǵa oyın hám saxnalıq kórinislerdi úyretiwde, muzıkalıq háreket obrazların jaratıw ushın ayaq oyın hám ritmoplastika [3] elementlerin úyreniwge baǵdarlaw;

- balada óz betinshe, jeke, muzıka menen shuǵıllanıwına imkaniyat jaratıp beriw, qollap quwatlaw. Orta topar ushın muzıka sabaǵınıń dawamlıǵı 20-25 minut bolıp esaplanadı. Yaǵnıy:

- Muzıka tıńlaw -3 minut.

- Qosıq aytıw. Dawıs ushın shınıǵıwlar -8 minut

- Muzıkalıq-ritmik háreketler. Ayaq oyın - 6 minut,

- Balalardı muzıka ásbapları menen tanıstırıw hám olarǵa qosılıp birge shertiw (ritm qaǵıw) 5 minut

- Muzıkalı-didaktik oyınlar. Muzıka dóretiwshiligi — 4 minut.

5-6 jaslı balalardıń muzıkalıq rawajlanıwı

5-6 jaslı bala jeke háreketsheńligi, hár-túrli kórkem dóretiwshilik iskerligine bay ekenligi menen ajıralıp turadı, onda teńlesleri, qatarı menen qarım-qatnas qılıw zárúrligi ayqın kórsetilgen bolıp tabıladı. Bul jasqa kelip balalarda shaqqanlıq, háreketlerinde anıqlıq kórinedi, háreketler koordinaciyası rawajlanǵan boladı, bul belgili dárejede ritmikada, ritmik háreketlerdi orınlaw imkaniyatların keńeytedi. Balalardıń aktivligi artadı, olar hárekesheń hám emocional boladı. Altı jaslı balalardıń sóylewi, hárip hám sózlerdi anıq aytıwı, yaǵnıy dikciyası [4] rawajlanadı:

- aktiv [5] hám passiv [6]sóz baylıǵı artadı. Sesti durıs hám anıq aytıwı, sóylewdiń grammatikalıq dúzilisi jaqsılanadı, dawıs janlı hám kúshli boladı. Bul ózgeshelikler jánede ápiwayı hám quramalı muzıka shıǵarmalarınan paydalanıw, qosıqshılıq iskerliginiń jáne de rawajlandırıw imkaniyatın beredi. Biraq, joqarıda kórsetip ótilgen ózgeshelikler individual kóriniste bolıp, altı jastaǵı balalardı qadaǵalaw, qosıq aytqanda dawıs apparatların abaylap-asraw hám olarǵa itibarlı bolıw talap etiledi. Balalar tez sharshaydı, bunı muzıka tálimi sabaq procesin rejelestiriwde hám shólkemlestiriwde inabatqa alıw kerek, yaǵnıw sabaqta jas ózgesheligine qarap rejelestiriw lazım.

5-6 jastaǵı balalarda muzıkanı emocional qabıl etiw qábiletin rawajlandırıwı tómende berilgen wazıypalar hám muzıkalıq shınıǵıwlardıń dawamlılıǵı arqalı ámelge asırıladı:

- balalardıń tiykarǵı muzıka túrleri menen tanıstırıw arqalı tıńlaw kónlikpesin bayıtıw;

- Muzıkalıq shıǵarmalardıń avtorları, jazıwshı hám kompozitor ómiri hám dóretiwshiligi haqqındaǵı maǵlıwmatlarǵa iye bolıw;

- balalardı muzıkanıń teoriyalıq bilimlerin, túsinigin, shıǵarmalardıń quwanıshlı, muńlı ladın, tempin, dinamikasın, xarakterin h.t.b. talqılawǵa úyretiw;

- hár-túrli muzıkalıq kórkem súwretlew quralları, kórgizbe qurallar, video jazbalar járdeminde dóretiwshilik, muzıkanı interpretaciyalaw qábiletin bayıtıw;

- balalardıń qosıq aytıw kónlikpelerin rawajlandırıw;

- balalardıń ayaq oyın, ritmik háreketler, balalar muzıka saz ásbaplarında shertiw kónlikpesin bayıtıw, quramalı shıǵarmalar, 2 bólimli shıǵarmalardı shertiwge, ózlestiriwge kómeklesiw;

- balalardıń jeke ayaq-oyınlar, oyınlar, ansambl hám saz-ásbaplar orkestrlerinde improvizaciya [7]ǵa úyretiw;

- muzıka jámáátlik iskerliginde birge islesiw kónlikpesin rawajlandırıw.

Úlken topar ushın muzıka sabaǵınıń dawamlıǵı 25-30 minuttan ibarat:

- Muzıka tıńlaw -4 minut.
- Qosıq aytıw. Dawıs ushın shınıǵıwlar -8 minut
- Muzıkalıq-ritmik háreketler. Ayaq oyını - 10 minut,
- Balalar muzıka ásbapları menen tanıstırıw hám olardı shertiwge úyretiw-5 minut,
- Muzıkalıq-didaktik oyınlar [8]. Muzıka dóretiwshiligi-8 minut.

6-7 jaslı balalardıń muzıkalıq rawajlanıwı.

6-7 jaslı balalar muzıkanıń barlıq túrlerinde aktiv boladı. Bul dáwirde fiziologik imkaniyatlar ózgeredi: dawısları jańlaydı, háreketler jáne de koordinaciyalanǵan, itibar hám diqqat kólemi keńeygen, dikciya rawajlanadı. Balalarda ıqtıyarlı minez-qulqı ósedi, muzıkaǵa sanalı túrde múnásibeti qáliplesedi, muzıkaǵa degen kóz-qarası, qızıǵıwshılıǵı sezilerli dárejede keńeyedi.

Mektepke tayarlıq dáwirinde balanı hár tárepleme rawajlandırıwda muzıkanıń ornı úlken áhmiyetke iye boladı. Bul jasta balanıń tiykarǵı kórsetkishleri qorshaǵan ortalıqqa múnásibetiniń qáliplesiwi, sóylesiwge, sáwbetlesiwge bolǵan háreketleri seziledi; ózinıń rawajlanıw ózgesheliklerin ańlawı hám qızıǵıwshılıǵınıń artıwı menen basqa dáwirlerden ajıralıp turadı.

Mektepke shekemgi tálim jasınıń sońǵı dáwirine kelip bala joqarı dárejede biliwi, jeke rawajlanıwǵa iye bolıwı, oǵan keyin ala mektepte tabıslı bilim alıw imkaniyatın jaratadı.

Mektepke tayarlaw toparında beriletuǵın tapsırmalar, dıqqattı jámlewdi hám juwapkershilik penen háreket etiwdi talap etedi, oqıw iskerligi oyın hám kewil ashar qásiyetke iye ekenligi menen ajıralıp turadı.

6-7 jastaǵı balalarda muzıkanı emocional qabıl etiw qábiletin rawajlandırıw tómende berilgen wazıypalar hám sabaqtıń dawamlılıǵı arqalı ámelge asırıladı:

- balanı muzıkanıń tiykarǵı baǵdarları, túrleri hám kórinisleri menen tanıstırıw menen balalardıń muzıka tıńlaw qábilietin bayıtıw:

- balalarǵa milliy muzıka (ózbek, qaraqalpaq, rus, evropa) haqqında, kompozitorlar dóretiwshiligi hám ómiri haqqında maǵlıwmatlardı ápiwayı usılda túsinik berip barıw;

- balaǵa muzıkanıń xarakterin, dinamikasın, tempin, ladın h.t.b. analizlewge, salıstırıwǵa hám ajırata alıwǵa úyretiw;

- qosıq aytqanda qosıq aytıw qaǵıydalarına itibar mene aytıw, jámáát bolıp aytqanda (xor) bir-birin tıńlap aytıw, ırǵaqtı taza aytıw kónlikpesin rawajlandırıw;

- muzıkanı balalar saz ásbaplarında shertiw barısında ritmikalıq kóp dawıslılıq kónlikpesin ózlestiriwge járdemlesiw;

- jeke oyın, massalıq ayaq oyın, ansambl hám orkestrde dóretiwshilik qábiliyetin bayıtıw, balalrdı qollap quwatlaw, xoshametlew;

- toparda birge islesiw kónlikpesin rawajlandırıwdan ibarat.

Mektepke tayarlaw toparı ushın muzıka sabaǵınıń dawamlıǵı 30-35 minuttı quraydı:

- Muzıka tıńlaw - 4 minut.
- Qosıq aytıw. Dawıs ushın shınıǵıwlar 8 minut
- Muzıkalıq-ritmik háreketler. Ayaq oyını – 10 minut,
- Balalar muzıka ásbapları menen tanıstırıw hám olarǵa qosılıp shertiw, aytıw 5 minut.

Ьerilgen maǵlıwmatlarda, mektepke shekemgi jasǵa deyingi balalardıń (2-7 jas) muzıkalıq-psixologiyalıq rawajlanıw basqıshların ilimiy, sistemalı hám metodikalıq jaqtan tereń ashıp beriwge háreket etildi. Usı maǵlıwmatlar tiykarında Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balalardıń muzıkalıq rawajlanıw procesi olardıń jas ózgesheliklerine baylanıslı psixo-fiziologiyalıq, sezimtal hám kognitiv [9] imkaniyatlarına tiykarlanǵan basqıshlı ulguge iye. Balalardıń muzıkalıq qabiliyetlerin qáliplestiriw ápiwayı emociyalıq sezimlerdi reaksiyalawdan sanalı dóretiwshilik haqqındaǵı konseptual ańlawǵa qaray basqıshpa-basqısh quramalasıp baradı:

-3-4 jas (Kishi topar): Dáslepki sensor perceptsiya hám fonematikalıq esitiw rawajlanadı.

Muzıkaǵa bolǵan háreketler emociyalıq-eriksiz reaksiyalar hám ápiwayı imitatsiyalar [10] (tákirarlawlar) arqalı ámelge asadı. Balada muzıkalıq seslerdi bálentlik, xarakter, tembr, templerin parıqlaw hám dáslepki ritmikalıq koordinatsiya qáliplesedi. Vizual [11] hám esitiw (sluxovoy) analizatorlardıń qosılıwı arqalı qabıl etedi.

-4-5 jas (Orta topar): Obrazlı pikirlew hám birinshi estetikalıq sezimler júzege keledi. Balalar muzıka shıǵarmasınıń ritmikalıq tiykarın ańlap biledi, óz betinshe improvizatsiya hám vokal atqarıwshılıq jolında dáslepki adımların taslaydı.

-5-6 jas (Úlken topar): Dikciyanıń hám háreket koordinatsiyasının jetilisiwi nátijesinde muzıkalıq-dóretiwshilik belsendiligi artadı. Temp hám dinamikanı túsinedi, ansambllik hám orkestrlik jámáátlik birge islesiw kónlikpeleri bayıydı.

-6-7 jas (Mektepke tayarlıq toparı): Muzıkaǵa sanalı múnásibeti rawajlanadı, logikalıq-analitik qabıl etiw hám ıqtıyarlı minez-qulıq tolıq rawajlanadı. Balalarda milliy hám dúnyaǵa kóz qaras, muzıka mádeniyatına degen keń kólemdegi kózqarasları, saxnalıq kórinisler, atqarıwlar hám garmoniyalıq esitiw qabiliyeti joqarı basqıshqa koteriledi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń nevrologiyalıq hám mental [12] turaqlılıq imkaniyatların (dıqqat turaqlılıǵı, sharshaw dárejesi) inabatqa alǵan halda, muzıka sabaqlarınıń dawamlılıǵı jas ósken sayın 15 minuttan 35 minutqa deyin izbe-iz sozıladı. Sabaq strukturasındaǵı tiykarǵı modullar-muzıka tıńlaw, vokal-xor shınıǵıwları, muzıkalı-ritmik háreketler, instrumentallıq atqarıwshılıq (ásbaplar) hám didaktik-dóretiwshilik oyınlar-balanıń garmoniyalıq hám intellektual rawajlanıwın táminleytuǵın integratsiyalanǵan pedagogikalıq mexanizm bolıp tabıladı. Mektepke shekemgi jas dáwirinde durıs shólkemleştirilgen muzıkalıq tálim-balanıń tek ǵana esitiw yamasa aytıw kónlikpelerin emes, al onıń emotsional-psixologiyalıq apparatın, intellektual motorikasın, kommunikativlik hám estetikalıq dunyaqarasın rawajlandırıwshı tiykarǵı pedagogikalıq dástúr bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Ветлугина.Н.А. Методика музыкального воспитание детском саду. Москва. Просвещение. 1989.

2. О.В.Гончарова, Ю.С.Богачинская. Теория и методика музыкального воспитания. Москва. Академия 2013.

3. Sharipova.G. Maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa o‘qitish metodikasi. «Cho‘lpon» nomidagi nashriyoti– T., 2007.

4. Зацепина.М.Б. Музыкальное воспитание в детском саду–Москва: «Мозайка – Синтез», 2008.

5. Зимина.А.Н. Основы музыкального воспитания и развития–Москва: «Владос», 2000.

6. Rejametova.N.I. Maktabgacha ta’limda musiqa o‘qitish metodikasi. “Bookmaniy nashriyoti. Toshkent 2020.

7. A.Omarova., F.Bekbaulieva. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde muzıkalıq tálim. Kórkem óner hám mádeniyat Xabarshısı. №1.2026 https://doi.org/10.66900/29k4f729 /

8. Ulıkpanova A., Omarova A. Mektepke shekemgi jastaǵı balalardı muzıkalıq tálim arqalı ádep-ikramlılıqqa tárbiyalaw. Modern Science and Research. 2024-jıl, Vol. 3 / Issue 2. https://modernscience.uz